

**Coordination in Grammatical Phrases from Different Categories:
Cognitive Grammar Perspective**Saba Hasheminasab ¹, Sahar Bahrami-Khorshid ²
(139-166)**Abstract**

In this study we have investigated the coordination of constructions from different grammatical categories, with a Cognitive Grammar approach. Haspelmath (2007: 1) and Langacker (2009:349) have argued that common category membership is not the only criterion for coordination of two grammatical groups. They have both given some examples where different grammatical categories have made well-formed coordinative constructions and they have considered meaning as the key factor for two grammatical categories to coordinate. There are also similar examples in Persian. The studies which have investigated coordinative constructions in Persian are mostly carried out in Generative Grammar framework and none of them are devoted to investigation of this specific problem. So, since Cognitive Grammar is a meaning-based theory and investigates the language with all aspects of it, adopting it can render new and different results. According to the researches done on English language, it was expected for Cognitive Grammar to manage to describe this type of coordinative constructions, using the meaning-based definitions for grammatical categories and the schemas offered for each of them. Investigating 200 coordinative constructions gathered from major Iranian newspapers, showed that all the grammatical categories belonging to atemporal relations, and also having compatible trajectors can act as the coordinands of a coordinative construction. In conclusion, we can say that in Persian, propositional and adjective phrases, and also propositional and adverbial phrases, despite belonging to different grammatical categories can appear as the coordinands of a coordinative construction.

Keywords: Cognitive Grammar, coordination, grammatical categories, temporal relations, atemporal relations

Received: 22, September, 2021 & Accepted: 21, September, 2022

 10.22059/jolr.2022.331126.666748
 Print ISSN: 2288-1026-Online ISSN: 3362-2676
<https://jolr.ut.ac.ir>

1.M.A in Linguistics, Department of Linguistics, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

2. Email of the corresponding author: sahbahrami@modares.ac.ir

Associate Professor, Department of Linguistics, Faculty of Humanities, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.

1.Introduction

In this study we investigate the coordination of constructions with different grammatical categories, with a Cognitive Grammar approach. Haspelmath (2007: 1) believes that the term coordination refers to syntactic constructions in which two or more units of the same “type” are combined into a larger unit and still have the same semantic relations with other surrounding elements. As we can see he uses the term “type” and avoids using the term “category” because he (2009: 43) believes that in coordinative constructions the coordinands must not necessarily come from the same grammatical category and instead, having common semantic roles is the factor which makes it possible for two units to coordinate. Langacker (2009:349) in another definition, believes that in a coordinate structure the conjuncts are parallel and co-equal, but he claims that only one aspect of parallelism is that the conjuncts belong to the same grammatical category, because In the CG perspective, common category membership is just one kind of semantic parallelism, and not the only kind that matters. He also provides some example in which two groups have not managed to make a well-formed coordinative construction, despite belonging to the same grammatical category.

So it is quiet predictable that meaning has a significant role in the coordination of constructions from different grammatical category. The studies which have investigated coordinative constructions in Persian are mostly carried out in Generative Grammar framework and none of them are devoted to investigation of this specific problem. So, since Cognitive Grammar is a meaning-based theory and investigates the language with all aspects of it, adopting it can render new and different results. According to the researches done on English language, it was expected for Cognitive Grammar to manage to describe this type of coordinative constructions, using the meaning-based definitions for grammatical categories and the schemas offered for each of them. In Cognitive Grammar, entities are divided into “things” and “relations”, the latter itself consisting of “atemporal relations” and “temporal relations” (Bahrami-Khorshid, 2020: 104). So we expect these meaning-based definitions to be responsible for the possibility of coordination between different grammatical categories.

2.Methodology

In order to examine the mentioned hypothesis, a number of 200 examples containing coordinative constructions were gathered from two major Iranian newspapers, Shargh and Etemad. Then the constructions with two different grammatical categories were extracted and analyzed adopting Langacker's views. We first examined which grammatical categories are coordinated in Persian gathered data, and the using meaning-based definitions of grammatical categories, we tried to extract the similarities between these categories.

3.Discussion

After the analysis of data, we found out that in all cases of coordination of different grammatical categories, the coordinands are adjective, adverbial, or propositional phrases, which all of them belong to atemporal relations. Since

adjectives and adverbs have different trajectors (thing for adjectives and relation for adverbs), they cannot share their trajectors and hence cannot coordinate together. But the trajectory of proposition is entity and so compatible with both adjectives and adverbs. As a result, coordination of adjective and propositional phrases and also adverbial and propositional phrases is possible, which is presented in the schemas below:

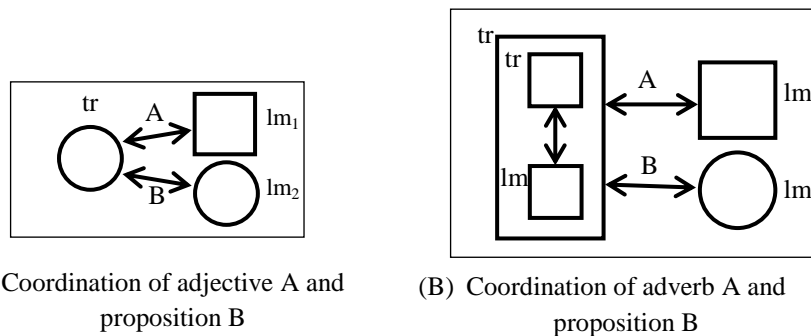

Figure 1. Coordination of different grammatical categories

4. Conclusion

Analyzing the gathered data showed that all the grammatical categories belonging to atemporal relations, and also having compatible trajectors can act as the coordinands of a coordinative construction. In conclusion, we can say that in Persian, propositional and adjective phrases, and also propositional and adverbial phrases, despite belonging to different grammatical categories can appear as the coordinands of a coordinative construction.

همپایگی در گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله از منظر دستور شناختی

سبا هاشمی نسب

دانش‌آموخته کارشناسی ارشد گروه زبان‌شناسی دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

سحر بهرامی خورشید^۱

دانشیار گروه زبان‌شناسی دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۶/۳۱؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۶/۳۰

علمی - پژوهشی

چکیده

در این پژوهش به بررسی همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله زبان فارسی در چارچوب دستور شناختی پرداخته‌ایم. هسپلمت (۲۰۰۷: ۱) همپایگی را به ساخت‌هایی نحوی اطلاق کرده است که در آن‌ها دو یا چند واحد از یک «نوع»، واحدی بزرگ‌تر را تشکیل می‌دهند، به طوری که این واحد بزرگ‌تر همان روابط معنایی هر یک از واحدهای کوچک‌تر را با عناصر پیرامون خود دارد. او در تعریف خود، اصطلاح «نوع» را به کار برده و از به کار بردن اصطلاح «مقوله» پرهیز کرده است؛ چراکه به عقیده وی در همپایگی، همپایه‌ها همیشه هم مقوله نیستند و می‌توانند از دو مقوله متفاوت باشند. هسپلمت (۲۰۰۹: ۴۳) در توضیح، شرط همپایگی را دارا بودن نقش‌های معنایی یکسان، و نه هم مقولگی دستوری، عنوان می‌کند. لنگر (۲۰۰۹: ۳۴۹) نیز در یک ساخت همپایه، همپایه‌ها را موازی و برابر معرفی کرده است؛ اما او تنها یک جنبه از این توازی را تعلق داشتن به یک مقوله دستوری دانسته است؛ چراکه در دستور شناختی، عضویت در مقوله دستوری یکسان تنها یکی از انواع توازی معنایی است. او به نمونه‌هایی در زبان انگلیسی اشاره کرده است که در آن‌ها، گروه‌هایی به رغم داشتن مقوله دستوری یکسان، نتوانسته‌اند ساخت‌های همپایه قابل قبول تولید کنند. بر این اساس می‌توان حدس زد که معنا نقش تعیین‌کننده‌ای در شرط همپایگی گروه‌های دستوری ایفا کند. پژوهش‌هایی که به همپایگی در زبان فارسی پرداخته‌اند اکثراً در چارچوب دستور زایشی و نحو محور هستند و علاوه بر آن به صورت خاص مسئله همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله را مدنظر قرار نداده‌اند. از آنجایی که دستور شناختی رویکردی معنا محور است و زبان را با تمامی ابعاد آن به محک می‌گذارد، اتخاذ رویکرد دستور شناختی نتایجی جدید و متفاوت به دست داده است. بر اساس پژوهش‌های انجام‌گرفته در زبان انگلیسی، انتظار بر آن بود که دستور شناختی به کمک تعاریف معنا بنیاد خود از مقوله‌های دستوری و طرحواره‌های مربوط به مقوله‌ها، از عهده تبیین همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله برآید. برای آزمودن این فرضیه تعداد ۲۰۰ داده دارای ساخت همپایه را از دو روزنامه کثیرالانتشار شرق و اعتماد جمع‌آوری کرده و ساخت‌های شامل همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله را از میان آن‌ها برگزیدیم. سپس، بعد از بررسی مبانی نظری دستور شناختی، با کمک ابزار نظریه به بررسی آن‌ها پرداختیم. نتایج بررسی‌ها نشان داد مقوله‌هایی که در زمره رابطه‌های غیرزمان‌مند (غیرفرایندها) قرار می‌گیرند، به شرط داشتن متحرک هم‌سرخ می‌توانند با یکدیگر همپایه شوند. بنابراین، در زبان فارسی همپایگی مقوله‌های حرف‌افزافه و قید، و همین‌طور حرف‌افزافه و صفت امکان‌پذیر است.

واژه‌های کلیدی: دستور شناختی، همپایگی، مقوله‌های دستوری، رابطه‌های زمان‌مند، رابطه‌های

غیرزمان‌مند

sahbahrami@modares.ac.ir

۱. رایانامه نویسنده مسئول:

۱. مقدمه

مسئله مورد بحث در این پژوهش، همپایگی گروه‌های دستور ناهم‌مقوله در زبان فارسی و چگونگی بازنمایی آن‌ها در قالب انگاره دستور شناختی است. همه زبان‌ها به نوعی دارای ساخت‌های همپایه هستند، اما تفاوت‌های زبان گذر^۱ فراوانی در کار است. حتی هر زبان می‌تواند ساخت‌های همپایه گوناگونی داشته باشد که مشخصه‌هایشان با یکدیگر متفاوت‌اند، اما در مجموع به شیوه‌ای پیچیده به یکدیگر مرتبط‌اند (هسپلمث، ۲۰۰۷: ۱). از دیدگاه شناختی، همپایگی همجواری^۲ ذهنی هسته‌هایی است که مشابه تلقی می‌شوند. همپایگی از مباحث بسیار پیچیده‌ای است که چالش‌های توصیفی و نظری بسیاری به همراه دارد و ذاتاً در نگرش‌های دستوری‌ای که مبتنی بر نظام سلسله‌مراتبی و سازه‌بندی سفت‌وسختی هستند، مشکل‌آفرین است (لنگر، ۲۰۱۲: ۵۵۵) به این ترتیب می‌توان گفت که ارائه تعریفی فراگیر از همپایگی و ویژگی‌های آن همواره امری چالش‌برانگیز بوده است. مطالعاتی که در زبان فارسی در زمینه ساخت‌های همپایه انجام گرفته‌اند، یا در چارچوب زبان‌شناسی زایشی به موضوع پرداخته‌اند یا منحصراً پژوهش‌هایی توصیفی هستند، و تعداد اندکی از آن‌ها نیز رویکردی رده‌شناختی دارند؛ بنابراین می‌توان گفت بیشتر با دیدی نحوی و صورت‌گرایانه به موضوع نگرسته و معنا را کمتر دخیل کرده‌اند. در آثار غیرایرانی نیز کمابیش وضع به همین ترتیب است. علاوه بر این، هیچ‌یک از پژوهش‌های یادشده منحصراً مسئله همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله را مورد مطالعه قرار نداده‌اند. در دستور زایشی، که اکثر پژوهش‌های انجام‌شده درباره ساخت‌های همپایه فارسی نیز با همین رویکرد انجام گرفته‌اند، درباره برخی مسائل مربوط به همپایگی میان زبان‌شناسان زایشی اتفاق نظر وجود ندارد. برای مثال می‌توان اشاره کرد به مسئله حذف در همپایگی، یا همان ارتقای گره راست. به گفته شعبانی (۱۳۹۲: ۱۵۲-۱۵۳) در بین زبان‌شناسان در خصوص سازه بودن عناصری که تحت تأثیر ارتقای گره راست قرار می‌گیرند، اتفاق نظر وجود ندارد. از یک سو، عده‌ای از زبان‌شناسان زایشی ادعا می‌کنند که ارتقای گره راست تنها بر عناصری عمل می‌کند که تشکیل یک سازه می‌دهند، اما از سوی دیگر، گروه دیگری از آن‌ها در مخالفت با دیدگاه نخست استدلال می‌کنند که ارتقای گره راست علاوه بر

1. crosslinguistic

2. juxtaposition

سازه‌ها، ناسازه‌ها را نیز مورد هدف قرار می‌دهد. این بدان معناست که ارتقای گره راست از شرط سازه بودن تخطی می‌کند. با این اوصاف به نظر می‌رسد که رویکرد زایشی در مرور زمان و در پژوهش‌های جدیدتر در زمینه همپایگی، با سازه‌بندی^۱ ثابت و سفت‌وسخت خود به چالش برخورد کرده است. اما به عقیده لنگر (۲۰۱۲: ۵۵۵)، به رغم تمامی پیچیدگی‌ها و چالش‌ها، همپایگی از دریچه دستور شناختی، حداقل ماهیتاً مشکل‌زا نیست. در دستور شناختی، سازه‌بندی متغیر و غیر بنیادی است و برگرفته از همگذاری‌های نمادین^۲ است. هر همگذاری نمادین آمیزه‌ای است از قطب معنایی^۳، قطب واجی^۴، و رابطه نمادین میان این دو. دستور شناختی مدعی است که واژگان و دستور یک پیوستار تشکیل می‌دهند و این بستر متفاوتی را برای تحلیل فراهم می‌کند. از دیگر چالش‌های مربوط به موضوع همپایگی، می‌توان به همپایگی گروه‌هایی با مقوله دستوری ناهمسان اشاره کرد. هسپلمث (۲۰۰۷: ۱) همپایگی را به ساخت‌هایی نحوی اطلاق می‌کند که در آن‌ها دو یا چند واحد از یک نوع^۵، واحدی بزرگ‌تر را تشکیل می‌دهند، به طوری که این واحد بزرگ‌تر همان روابط معنایی هر یک از واحدهای کوچک‌تر را با عناصر پیرامون خود دارد. همان‌طور که مشاهده می‌شود وی اصطلاح «نوع» را به کار برده است و از به کار بردن اصطلاح «مقوله»^۶ پرهیز می‌کند؛ چراکه در همپایگی، همپایه‌ها همیشه هم مقوله نیستند و می‌توانند از دو مقوله متفاوت باشند:

1. She felt [quite happy]_{AP} and [at ease]_{PP} in her new office.

همان‌طور که مشاهده می‌شود در مثال فوق گروه صفتی و گروه حرف‌افزای با یکدیگر همپایه شده‌اند (هسپلمث، ۲۰۰۹: ۴۳). در فارسی نیز مثال‌های مشابه فراوان است، در مثال زیر می‌بینیم که گروه قیدی و گروه حرف‌افزای با یکدیگر همپایه شده‌اند:

۲. او [مغرورانه]_{AdvP} و [با وقار]_{PP} راه می‌رفت.

موارد این چنینی را می‌توان از پیچیدگی‌هایی دانست که بازنمایی همپایگی را دشوار می‌کند. هسپلمث (۲۰۰۹: ۴۳) در توضیح، شرط همپایگی را دارا بودن نقش‌های معنایی^۷ یکسان، و نه هم مقولگی دستوری، عنوان می‌کند.

1. constituency
2. symbolic assemblies
3. semantic pole
4. phonological pole
5. type
6. category
7. semantic roles

لنگر (۲۰۰۹: ۳۴۹) در یک ساخت همپایه، همپایه‌ها را موازی^۱ و برابر^۲ معرفی می‌کند. اما او تنها یک جنبه از این توازی را تعلق داشتن به یک مقوله دستوری می‌داند؛ چراکه در دستور شناختی، عضویت در مقوله دستوری یکسان تنها یکی از انواع توازی معنایی است. او به نمونه‌هایی در زبان انگلیسی اشاره می‌کند که در آن‌ها، گروه‌هایی به رغم داشتن مقوله دستوری یکسان، نتوانسته‌اند ساخت‌های همپایه قابل قبول تولید کنند:

3. *She cut the meat [with enthusiasm]_{AP} and [(with) a sharp knife]_{AP}.

در مثال بالا، دو گروه حرف‌افزای را مشاهده می‌کنیم که به رغم هم مقوله بودنشان، نتوانسته‌اند ساخت همپایه خوش‌ساختی را تشکیل دهند. مثال‌های مشابهی را در زبان فارسی نیز می‌توان یافت:

۴. *مریم [با حوصله]_{AP} و [با] قلم‌مو_{AP} نقاشی‌اش را رنگ‌آمیزی کرد.

بنابراین به نظر می‌رسد که معنا عنصر کلیدی توصیف این دسته از ساخت‌های همپایه باشد.

می‌دانیم که در دستور شناختی مرز دقیقی میان معنا و دستور وجود ندارد و دستور به نوعی وابسته به معناسناسی و خود نظامی معنامند است (ایوانز^۳ و گرین^۴، ۲۰۰۶: ۴۸). برخلاف رویکرد صورت‌گرا که به حوزه‌ای بودن^۵ زبان قائل است و زبان را در حوزه‌هایی مجزا همچون، واج‌شناسی، صرف، نحو، معناسناسی و ... می‌آزماید، زبان‌شناسی شناختی قائل به حوزه‌های مجزا و وجود لایه‌های مختلف در زبان نبوده و در هر پژوهشی زبان را با تمامی وجوه آن به بوتۀ آزمایش می‌گذارد. بنابراین می‌توان گفت معنامحور اصلی و همیشه حاضر در مطالعات شناختی زبان است. با در نظر گرفتن همگذاری‌های نمادین به‌مثابه مبنای، با برش‌هایی عمودی مواجهیم که تمامی لایه‌ها و اصطلاحاً حوزه‌ها را در آن واحد با هم می‌بیند. چنین زاویه نگرش متفاوتی به موضوع همپایگی در زبان فارسی، می‌تواند نتایج جدید و متفاوت به دست دهد و مکملی بر دستاوردهای پیشین باشد. پرسش اصلی این مقاله این است که همپایگی گروه‌های

-
1. parallel
  2. co-equal
  3. Evans, V.
  4. Green M.
  5. modularity

دستوری ناهم‌مقوله در زبان فارسی چگونه در دستور شناختی بازنمایی می‌شود. با توجه به پژوهش‌هایی که پیش‌تر دربارهٔ ساخت‌های همپایهٔ زبان انگلیسی و با رویکرد دستور شناختی انجام گرفته است، فرض بر این است که شرط همپایگی مقوله‌های دستوری متفاوت آن است که این مقوله‌ها به لحاظ تعاریف معنا بنیاد دستور شناختی و بازنمایی طرحواره‌ای در یک گروه قرار گیرند. برای آزمودن این فرضیه ابتدا اشارهٔ مختصری به مبانی نظری پژوهش می‌کنیم و پس از آن با کمک ابزار نظریه، داده‌های پژوهش را مورد تحلیل قرار می‌دهیم. داده‌های این پژوهش به شیوهٔ کتابخانه‌ای جمع‌آوری شده‌اند، به این ترتیب که به منظور یافتن داده‌هایی حقیقی، از دو روزنامهٔ کثیرالانتشار شرق و اعتماد و ستون سرمقالهٔ آن‌ها، تعداد ۲۰۰ دادهٔ شامل ساخت‌های همپایه را استخراج کردیم و پس از جداسازی داده‌هایی که در آن‌ها گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله همپایه شده‌اند، به تحلیل آن‌ها پرداختیم. در مواردی نیز از شم زبانی نگارنده، به عنوان گویشور بومی زبان فارسی، استفاده شده است.

۲. پیشینهٔ پژوهش

از آنجایی که دستور شناختی رویکردی نسبتاً جدید در مطالعات زبان فارسی به شمار می‌رود، پیشینهٔ چندان نزدیکی به پژوهش حاضر در زبان فارسی وجود ندارد. اکثر مطالعاتی که در زبان فارسی در زمینهٔ همپایگی انجام گرفته‌اند رویکردی زایشی و صورت‌گرایانه دارند. در آثار غیرایرانی نیز کمابیش وضع به همین ترتیب است. علاوه بر این، هیچ‌یک از پژوهش‌های یادشده منحصراً مسئلهٔ همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله را مورد مطالعه قرار نداده‌اند. با این وجود تعدادی از آثار سنتی و نوین ایرانی و غیرایرانی را برای به دست آوردن دیدی بهتر از همپایگی مورد بررسی قرار داده‌ایم که در ادامه به اختصار آن‌ها را برمی‌شماریم. ناتل خانلری (۱۳۵۲)، قریب و همکاران (۱۳۶۶)، انوری و احمدی گیوی (۱۳۹۰)، همین‌طور کوئیرک و همکاران (۱۹۸۵)، سوان (۱۹۹۶) و آذر (۲۰۰۲) در آثاری سنتی و فاقد چارچوب زبان‌شناختی مشخص، توصیف‌هایی از ساخت‌های همپایه در زبان فارسی و انگلیسی ارائه کرده‌اند.

در میان آثار نوین ایرانی می‌توان اشاره کرد به پژوهش‌های مشکوه‌الدینی (۱۳۷۰)، شعبانی و همکاران (۱۳۸۹)، راسخ مهند (۱۳۹۰) و شعبانی (۱۳۹۲) در چارچوب دستور زایشی، پژوهش نغزگوی کهن و احمدخانی (۱۳۹۴)، و قادری نجف‌آبادی (۱۳۹۵) با رویکرد رده‌شناختی، و پژوهش وحید (۱۳۹۸) در چارچوب دستور موازی. همین‌طور در میان آثار نوین غیرایرانی آثار هارتمن (۲۰۰۰) و ژانگ (۲۰۰۹) در چارچوب دستور

زایشی، و اثر هسپلمث (۲۰۰۷) دارای رویکرد رده‌شناختی هستند. دو پژوهش لنگر (۲۰۰۹ و ۲۰۱۲) در چارچوب دستور شناختی و روی زبان انگلیسی انجام شده‌اند و از یافته‌های آن‌ها در پژوهش حاضر استفاده شده است.

مشکوٰة‌الدینی (۱۳۷۰) به چگونگی بازتولید جمله‌های مرکب در دستور گشتاری پرداخته است. او جمله‌های مرکب را به دو گروه همپایه و ناهمپایه^۱ تقسیم می‌کند و اشاره می‌کند که در جمله‌های مرکب همپایه هیچ‌یک از جمله‌های اصلی بر جمله‌های دیگر احاطه دستوری ندارد. به عقیده او ساخت‌های همپایه از طریق تولید جمله‌نماهای ثانوی^۲ شکل می‌گیرند. شعبانی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهشی دیگر همپایگی را حاصل فرایند ادغام خالص معرفی می‌کنند. چکیده این رویکرد آن است که همپایه ضرورتاً نباید فرافکنی بیشینه باشد. این بدان معناست که همپایگی در هر سطحی، حتی در سطح پایین‌تر از واژه نیز امکان‌پذیر است و تمام عناصر واژگانی، خواه هسته و خواه فرافکنی بیشینه را می‌توان با هم‌نوع آن یا مقوله‌ای که مشخصه‌های معناشناختی مشترکی با آن داشته باشد، همپایه ساخت. راسخ مهند (۱۳۹۰) تبیینی نقشی از حذف به قرینه در جمله‌های همپایه فارسی ارائه کرده است. راسخ مهند ابتدا به بررسی امکان حذف در جایگاه‌های مختلف زبان فارسی پرداخته است و سپس، با ارائه مثال‌هایی نشان داده است که در این زبان نمی‌توان فاعل و مفعول صریح جمله اول را در جمله‌های مرکب به قرینه حذف کرد؛ اما سایر سازه‌ها را می‌توان حذف نمود. پس از آن با تحلیل‌های رده‌شناختی، نشان داده است که الگوی حذف به قرینه بی‌قاعده نیست و یک سلسله‌مراتب دسترسی برای حذف به قرینه پیشنهاد داده است.

شعبانی (۱۳۹۲) کوشیده است که بر اساس مطالعات مربوط به ساختار ارتقای گره راست در سایر زبان‌ها، ویژگی‌های اصلی این ساختار را در زبان فارسی کشف و توصیف کند. او پس از برشمردن ۹ ویژگی ارتقای گرده راست در زبان فارسی، در نتایج پژوهش خود، عنوان کرده است که با بهره‌گیری از برخی از این ویژگی‌ها می‌توان استدلال کرد که در اشتقاق ارتقای گره راست زبان فارسی فرایند حرکت دخیل نیست. نغزگوی کهن و احمدخانی (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی امکانات دستوری زبان فارسی برای بیان همپایگی عطفی پرداخته‌اند. آن‌ها پس از طبقه‌بندی ساخت‌های همپایه فارسی بر

1. non-coordinate

2. subtrees

اساس مدل هسپلمث، ساخت‌های دارای همپایه‌ساز زبان فارسی را در دو دسته همپایه‌سازهای مقید و همپایه‌سازهای آزاد جا داده‌اند و تمامی همپایه‌سازهای فارسی موجود در این دو دسته را برشمرده‌اند. قادری نجف‌آبادی (۱۳۹۵) همپایگی را در سطح صرف و از دیدگاه رده‌شناسی مورد بررسی قرار داده است. او به تقابل میان همپایه‌سازهای طبیعی و تصادفی پرداخته و توضیحی از هر یک ارائه داده است. سپس معیارهایی برای تمایز این دو و همچنین روابط معنایی موجود در میان همپایه‌های طبیعی را تشریح کرده است.

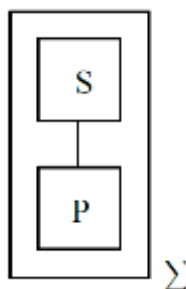
وحید (۱۳۹۸) در رسالهٔ دکتری خود ساخت‌های حذفی همپایهٔ زبان فارسی را در چارچوب دستور موازی مورد مطالعه قرار داده است. وی در پژوهش خود شناسایی محدودیت‌های ناظر بر تشکیل و عملکرد ساخت همپایهٔ تک‌موضوعی، تبیین چگونگی مجوزدهی دستور به این ساخت و تشخیص نقش باقیمانده در ساخت اطلاع را مورد سؤال قرار داده است. هارتمن (۲۰۰۰) ساخت‌های همپایهٔ آلمانی و حذف در آن‌ها را در چارچوب زبان‌شناسی زایشی مورد مطالعه قرار داده است. او برای این منظور بر دو ساختار ارتقا گره راست و گسل^۱ در همپایگی متمرکز شده است. هارتمن در این پژوهش نشان داده است که حذف در همپایگی در صورت آوایی^۲ (*PF*) رخ می‌دهد و توسط شرایط زبرزنجیری^۳، نحوی و معنایی محدود می‌شود. هسپلمث (۲۰۰۷) در مطالعه‌ای رده‌شناختی، طبقه‌بندی جامعی از همپایگی در زبان‌های مختلف و حالت‌های مختلف آن ارائه داده است. لنگکر (۲۰۰۹) با رویکرد دستور شناختی به چگونگی مفهوم‌سازی همپایگی در زبان انگلیسی پرداخته است. وی پس از ارائهٔ مباحث نظری طرح‌واره‌هایی برای ساخت‌های همپایهٔ عطفی و انفصالی معرفی کرده و با کمک ابزار نظریه، مثال‌هایی از نحوهٔ سازه‌بندی ساخت همپایه در دستور شناختی ارائه داده است. ژانگ (۲۰۰۹) با رویکرد زایشی در سطح نحو به بررسی همپایگی پرداخته است. وی با مطرح کردن چهار سؤال و پاسخگویی به آن‌ها عنوان کرده است که هیچ نحو ویژه‌ای برای ساخت‌های همپایه وجود ندارد و همپایگی جایگاه منحصربه‌فردی را در نحو اشغال نمی‌کند. لنگکر (۲۰۱۲) در اثر دیگری حذف در همپایگی را از دیدگاه شناختی مورد بررسی قرار داده است. وی ابتدا انگارهٔ دسترسی^۴ و فعال‌سازی^۱ را به کمک مفهوم پنجره‌های توجه

-
1. gapping
  2. phonetic form
  3. prosodic
  4. access

معرفی می‌کند و برمبنای آن به بحث دربارهٔ چگونگی تبیین حذف در همپایگی در دستور شناختی می‌پردازد.

۳. دستور شناختی

دستور بازنمایی نظام زبانی بشر است که در ذهن و نه در کتاب‌های دستور جای دارد. پس می‌توان گفت دستور یک زبان توانایی‌های زبانی ویژه‌ای است که محصول آن لزوماً یک پدیدهٔ روان‌شناختی خودایستا^۲ با حد و مرزی مشخص نیست. طبق تعریف لنگر دستور آن جنبه از نظام شناختی بشر است که در آن واحدهای زبانی^۳ نهادینه شده‌اند (لنگر، ۱۹۸۷: ۵۶-۵۷). دستور شناختی تنها با قائل شدن به سه عنصر می‌تواند زبان را توصیف کند: (۱) واحد واجی که عبارت است از عبارت‌های زبانی^۴ که هرروزه به کار می‌بریم و هنگام تولید آن‌ها تلاش خودآگاهی نمی‌کنیم (لنگر، ۱۹۸۷: ۵۷-۵۸)؛ (۲) واحد معنایی که عبارت است از مفهومی قراردادی و نهادینه‌شده که گویشوران یک زبان بدون توجه به چگونگی ساخته شدنش آن را به کار می‌برند (لنگر، ۱۹۸۷: ۵۸)؛ و (۳) واحد نمادین که رابطهٔ هدفمند میان این دو بوده و زمانی برقرار می‌شود که بتوان با شنیدن واحد واجی، واحد معنایی مابه‌ازای آن را تداعی کرد و بالعکس (لنگر، ۱۹۸۷: ۵۸). ساده‌ترین نوع واحد نمادین تکواژ است (لنگر، ۱۹۸۷: ۵۸). لنگر (۲۰۱۳: ۱۵) تصویر زیر را برای واحد نمادین ساده ارائه کرده است که در آن S نمایانگر واحد معنایی، P نمایانگر واحد واجی و Σ نمایانگر واحد نمادین است.

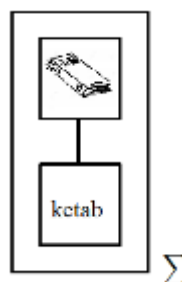

شکل ۱- واحد نمادین ساده

برگرفته از لنگر، ۲۰۱۳: ۱۵

1. activation
2. autonomous
3. Linguistic units
4. linguistic expressions

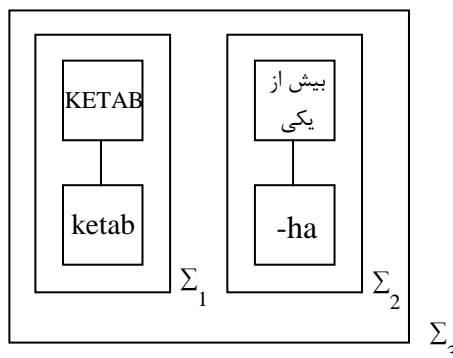
برای مثال می‌توانیم به بازنمایی تکواژ ساده «کتاب» در زبان فارسی اشاره کنیم که در تصویر ۲ نشان داده شده است و در آن قطب معنایی تداعی فارسی‌زبانان از این پدیده و قطب واجی زنجیره واجی [ketab] است که با حروف انگلیسی کوچک نشان داده می‌شود.

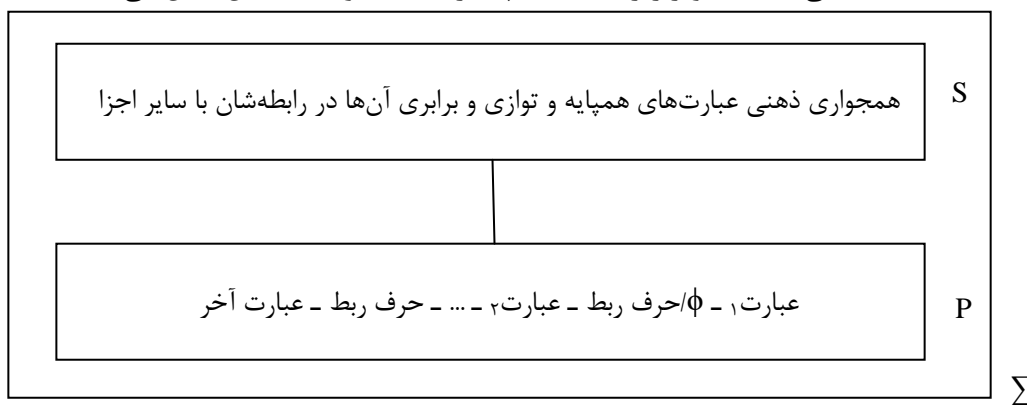
شکل ۲- نمونه‌ای از واحد نمادین ساده

واحدهای نمادین پایه می‌توانند با یکدیگر ترکیب شده و مجموعه‌هایی تحلیل‌پذیر^۱ از رابطه‌های نمادین را شکل دهند. این ساختارهای نمادین بزرگ‌تر خود واحد نمادین محسوب می‌شوند. الگوهای دستوری در قالب واحدهای نمادین طرحواره‌ای تحلیل می‌شوند که با ساختارهای نمادین دیگر، نه به لحاظ نوع، بلکه به لحاظ درجه مشخص‌بودگی^۲، متفاوت‌اند (لنگر، ۱۹۸۷: ۵۸). برای مثال در تصویر ۳ مشاهده می‌کنیم که دو تکواژ *ketab* و *ha* که دو واحد نمادین ساده هستند و با $\sum_1$ و $\sum_2$ نشان داده می‌شوند، با یکدیگر ترکیب شده و واحد نمادین سومی را تشکیل داده‌اند که با $\sum_3$ مشخص شده است. از همین رو است که از واحدهای نمادین با عنوان همگذاری نمادین نیز یاد می‌شود. حروف انگلیسی کوچک همان‌طور که پیش‌تر نیز گفته شد، نشانگر واحدهای واجی بوده و حروف انگلیسی بزرگ واحد معنایی را نشان می‌دهند.

-
1. analyzable
  2. specificity

شکل ۳- نمونه‌ای از واحد نمادین غیرساده
 بر همین اساس می‌توانیم مفهوم «ساخت» را نیز در دستور شناختی معرفی کنیم. لنگکر (۲۰۰۹: ۱۰) در تعریفی ساده ساخت را همگذاری ساختارهای نمادین می‌داند. از نظر لنگکر، ساخت سرنمون ساختی است که در آن دو ساختار نمادین مؤلفه‌ای با یکدیگر تجمیع شده و یک ساختار نمادین ترکیبی می‌سازند. این دو ساختار هم در قطب معنایی و هم در قطب واجی تجمیع می‌شوند. باید توجه داشت این تصور که ساختارهای مؤلفه‌ای ابتدا به صورت جداگانه وجود دارند و ساختار ترکیبی پس از آن‌ها شکل می‌گیرد صحیح نیست. همچنین، ساختار ترکیبی از روی ساختارهای مؤلفه‌ای تعبیر نمی‌شود و تمام محتوای خود را از آن‌ها تأمین نمی‌کند. ساختار ترکیبی هستاری مستقل است و ممکن است مشخصه‌هایی داشته باشد که از هیچ یک از مؤلفه‌ها مشتق نشده باشد (همان: ۱۰-۱۱). بر اساس آنچه گفته شد، در ساخت همپایه، همپایه‌ها و حروف ربط ساختارهای مؤلفه‌ای هستند که با یکدیگر تجمیع شده و در نهایت ساختار ترکیبی ساخت همپایه را تشکیل می‌دهند. این همگذاری نمادین دارای قطب واجی و قطب معنایی است. تصویر زیر ساخت همپایه را به مثابه واحد نمادین نشان می‌دهد:

شکل ۴- ساخت همپایه به مثابه واحد نمادین

۳-۱. مفهوم‌سازی

بر خلاف رویکرد صورت‌گرا به زبان که در آن معنی، شهروندی درجهٔ دوم محسوب می‌شود، در زبان‌شناسی شناختی به طور عام و در دستور شناختی به طور خاص معنی در کانون توجه زبان‌شناس قرار دارد. در زبان‌شناسی شناختی «معنی» همسان با «مفهوم‌سازی»^۱ است، به بیانی دیگر معنی این‌همانی^۲ مفهوم‌سازی است. از آنجا که لنگر دستور را ماهیتاً معنامند می‌پندارد، نظام دستوری زبان را نیز مترادف با مفهوم‌سازی و تصویرپردازی می‌داند (۲۰۱۳/۲۰۰۸: ۲۷). نقش معنی در انگارهٔ شناختی به قدری پررنگ است که گیرارتز (۲۰۰۶: ۷) در جمله‌ای اغراق‌آمیز زبان را همسان با معنی، و معنی را همسان با مفهوم‌سازی می‌پندارد (بهرامی خورشید، ۱۳۹۸: ۵۳).

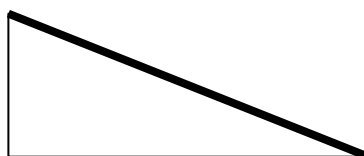
لنگر (۲۰۰۹: ۳۴۱) معتقد است که مفهوم‌سازی علاوه بر محتوای مفهومی^۳، شامل تعبیر^۴ نیز هست. در واقع تعبیر در انگارهٔ مورد نظر ما اصطلاحی است که به شیوه‌های متفاوت نظاره کردن به یک موقعیت اطلاق می‌شود. به عبارت ساده‌تر «تعبیر» چگونگی برش زدن محتوای مفهومی (حوزه) از سوی مفهوم‌ساز است (بهرامی خورشید، ۱۳۹۸: ۷۷). لنگر برای تعبیر یک طبقه‌بندی چهارگانه قائل است که عبارت‌اند از: تمرکز^۵، برجستگی^۶، مشخص‌بودگی و منظر^۷. از میان چهار مورد یادشده، آنچه در این پژوهش از اهمیت بیشتری برخوردار است، برجستگی است که در ادامه به آن پرداخته‌ایم.

۳-۱-۱. برجستگی

در یک تعریف عام برجستگی یعنی اینکه در مشاهدهٔ یک صحنه به چه عنصر یا عناصری توجه بیشتری معطوف می‌داریم، یا به هنگام ادای یک جمله به کدام سازه توجه بیشتری داریم، و مثلاً آن را با تکیه بیان می‌کنیم (لنگر، ۲۰۱۳: ۶۶ و بهرامی خورشید، ۱۳۹۸: ۸۶). لنگر به دو نوع برجستگی اشاره می‌کند: نمابرداری^۸ و دوگانة متحرک و مکان‌نما^۹. هر دوی این مفاهیم زمینه‌ای معناشناختی دارند و در توصیفات دستوری نقشی ضروری دارند. در نمابرداری، هر عبارت زبانی بر اساس معنای خود،

1. conceptualization
2. identity
3. conceptual content
4. construal
5. focusing
6. prominence
7. perspective
8. profiling
9. trajector/landmark alignment

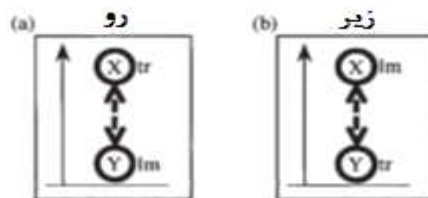
پیکره‌ای از محتوای مفهومی را برمی‌گزینند که آن را پایه^۱ می‌نامیم. به تعبیری دقیق‌تر پایه دامنه^۲ بلافصل^۳ حوزه‌های فعال است، یعنی قسمتی که «در صحنه» قرار می‌گیرد و به عنوان تمرکز اصلی توجه، پیش‌زمینه‌سازی می‌شود. در این قسمت در صحنه، توجه به زیر بخش خاصی معطوف می‌شود که به آن نما^۴ می‌گویند. بنابراین نمای یک عبارت تمرکز خاص توجه در دامنه^۲ بلافصل است (لنگر، ۲۰۱۳: ۶۶). برای مثال در تصویر زیر مفهوم «مثلث» پایه محسوب می‌شود و «وتر» نما، که عبارت از ضلع روبه‌روی زاویه قائمه است.

شکل ۵- تمایز پایه و نما

زمانی که یک رابطه نمابرداری می‌شود، مشارکان رابطه درجات مختلفی از برجستگی را خواهند پذیرفت. مشارک برجسته‌تر، یعنی متحرک، هستاری است که حرکت می‌کند، ارزیابی می‌شود و یا توصیف می‌شود. در واقع متحرک تمرکز اولیه^۴ رابطه نمابرداری شده است. اغلب مشارک دیگری نیز به عنوان تمرکز ثانویه^۵ برجسته می‌شود که به آن مکان نما می‌گویند. عبارات زبانی ممکن است که محتوای یکسانی داشته باشند و حتی رابطه یکسانی را نمابرداری کنند، اما با یکدیگر تفاوت معنایی داشته باشند؛ چراکه نحوه گزینش متحرک و مکان نما در آن‌ها متفاوت بوده است. در دو تصویر زیر، حروف اضافه «روی» و «زیر» نمابرداری شده‌اند. واضح است که این دو مترادف نیستند. آن‌ها دارای محتوای یکسانی هستند که نشانگر مکان نسبی دو چیز در مقایسه با هم است. همین‌طور رابطه یکسانی را نمابرداری می‌کنند. « x روی y » و « y زیر x » هر دو یک رابطه هستند. اما این تفاوت معنایی تنها حاصل تفاوت در میزان برجستگی مشارکان است (لنگر، ۲۰۱۳: ۷۰-۷۱).

1. base
2. immediate scope
3. profile
4. primary focus
5. secondary focus

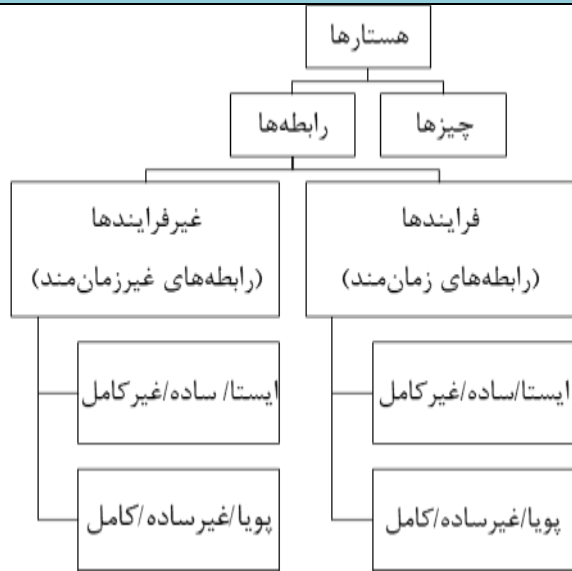
شکل ۶- نمابرداری دو رابطه «رو» و «زیر»
برگرفته از لنگکر، ۲۰۱۳: ۷۱

۳-۲. تعریف معنای مقوله‌های دستوری

دنیای اطراف ما مملو از هستارهایی است که آن‌ها را ادراک می‌کنیم. هستار در انگاره دستور شناختی اصطلاحی پوششی است و به هر چیزی که بتوان آن را ادراک کرد یا به آن ارجاع داد اطلاق می‌شود. با این وصف، هستارها مجموعه وسیعی را در برمی‌گیرند: چیزها، رابطه‌ها، احساسات، تعاملات، مفاهیم انتزاعی، ویژگی‌ها، ارزش‌ها و به عبارتی هر آنچه می‌تواند به وسیله اهل زبان دریافت شود، هستار نامیده می‌شود. در طرحواره‌های شناختی هستار با مربع نشان داده می‌شود (بهرامی خورشید، ۱۳۹۸: ۱۰۲).

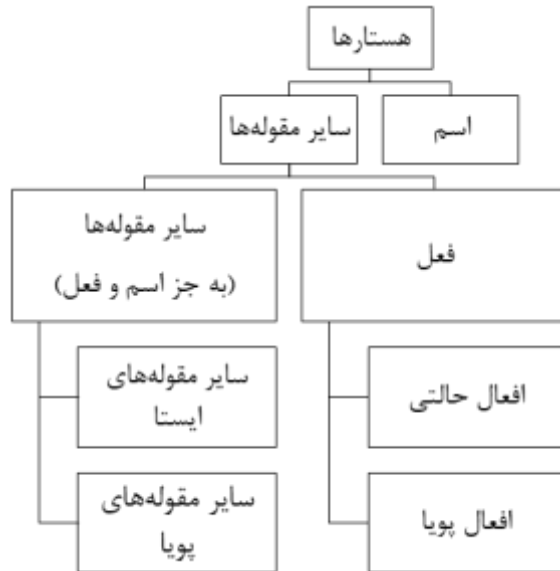
اگر با دقت به هستارهای پیرامون خود توجه کنیم، می‌بینیم که آن‌ها در دو مقوله کلی جای می‌گیرند: «چیزها» و «رابطه‌ها». در دستور شناختی، چیزها هستارهایی هستند که موجودیتی خودایستا و ثابت دارند. مابه‌ازای چیزهای دنیای خارج مقوله دستوری اسم در زبان است. اما علاوه بر چیزها، روابطی نیز وجود دارد: مابه‌ازای رابطه‌های موجود در جهان خارج در نظام زبان، سایر مقوله‌های دستوری جز اسم است. برخلاف مقوله اسم، رابطه‌ها ماهیتی وابسته دارند (بهرامی خورشید، ۱۳۹۸: ۱۰۲-۱۰۳). بنابراین دنیای خارج را می‌توان به شکل زیر طبقه‌بندی کرد:

شکل ۷- هستارها در جهان خارج

برگرفته از بهرامی خورشید، ۱۳۹۸: ۱۰۳
 بر همین اساس، مقوله‌های دستوری نیز که مابه‌ازای هستارها در نظام زبان هستند، در تصویر زیر دسته‌بندی شده‌اند:

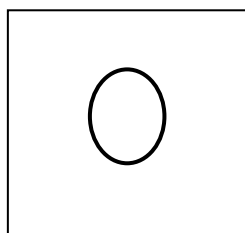
شکل ۸- مقوله‌های دستوری

برگرفته از بهرامی خورشید، ۱۳۹۸: ۱۰۴

با توجه به مطالب گفته‌شده می‌توان در چارچوب دستور شناختی، طرح‌واره‌هایی معنا بنیاد برای هر یک از مقوله‌های دستوری معرفی کرد که در ادامه به آن‌ها پرداخته‌ایم.

۳-۱-۳. مقوله دستوری اسم

اسم مابه‌ازای زبانی چیز در عالم خارج است. چیزها در انگاره دستور شناختی به صورت دایره نمابرداری می‌شوند که ریشه در انگاره توپ‌های بیلیارد دارد (بهرامی خورشید، ۱۳۹۸: ۱۰۴). بنابراین نمابرداری یک اسم، مثل مریم، درخت، کودک، و همین‌طور اسامی انتزاعی همچون شادی یا نم، در دستور شناختی به صورت زیر خواهد بود:

شکل ۹- طرح‌واره مقوله اسم در دستور شناختی

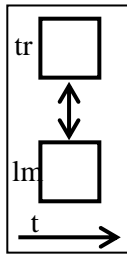
مستطیل در تصویر فوق نشان‌دهنده موقعیت^۱ است.

۳-۱-۴. مقوله دستوری فعل

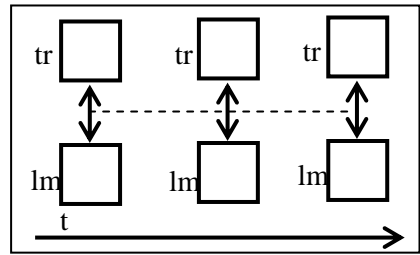
فعل‌ها تنها رابطه‌های زمان‌مند هستند و ویژگی عمده آن‌ها نمابرداری زمان است. علاوه بر این فعل می‌تواند یک یا بیش از یک مشارک داشته باشد. مثلاً در افعال ناگذرا^۲ مانند فعل رفتن، تنها متحرک وجود دارد. از سوی دیگر رابطه‌های زمان‌مند می‌توانند پویا یا ایستا باشند. رابطه‌های زمان‌مند ایستا اغلب بیانگر افعال ربطی هستند و فرایندی را نمابرداری می‌کنند که در طول زمان دستخوش تغییر نمی‌شود. اما رابطه‌های زمان‌مند پویا سایر افعال را شامل می‌شوند که در آن‌ها رابطه در طول زمان دچار تغییراتی می‌شود. مثلاً در جمله علی سیب را خورد در هر لحظه از زمان شاهد وضعیت متفاوتی از رابطه هستیم. در حالی که در جمله گلدان روی طاقچه است، در طول زمان تغییری در رابطه بین گلدان و طاقچه رخ نمی‌دهد. با توجه به توضیحات فوق طرح‌واره‌های زیر مقوله فعل را در دو حالت یاد شده نشان می‌دهند:

1 setting

2 intransitive

(ب)

(الف)

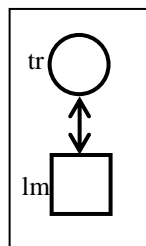
شکل ۱۰- طرحواره مقوله فعل در دستور شناختی

برگرفته از لنگر، ۲۰۰۲: ۱۲۸

طرحواره (الف) روابط زمان‌مند پویا و طرحواره (ب) روابط زمان‌مند ایستا را نشان می‌دهد.

۳-۲-۱. مقوله دستوری صفت

در تعریف سنتی، صفت مقوله‌ای است که اسم را توصیف می‌کند. بنابراین از آنجایی که در دستور شناختی اسامی چیز هستند، صفت‌ها رابطه‌های غیر زمان‌مندی هستند که متحرک آن‌ها چیز و مکان‌نمای آن‌ها یک هستار است. در واقع صفت‌ها رابطه‌ای هستند که میان یک چیز و هستاری شامل مجموعه‌ای از ویژگی‌ها برقرار می‌شوند و بازنمایی طرحواره‌ای آن‌ها به صورت زیر است:

شکل ۱۱- طرحواره مقوله صفت در دستور شناختی

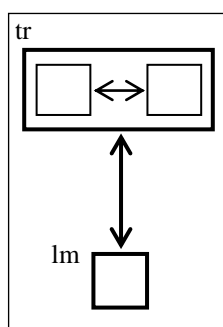
برگرفته از لنگر، ۲۰۱۳: ۱۱۶

همان‌طور که در تصویر فوق مشاهده می‌کنیم، متحرک این رابطه یک چیز و مکان‌نمای آن یک هستار است. این هستار ماهیتاً انتزاعی است، بازنمایی زبانی ندارد، و مجموعه‌ای

از ویژگی‌ها را در بر می‌گیرد که صفت مورد نظر یکی از آن‌هاست. برای مثال، اگر عبارت گل زیبا را در نظر بگیریم، روشن است که گل متحرک آن خواهد بود. اما مکان‌نما، حوزه‌ای از ویژگی‌های کیفی است که زیبایی، خوشبویی و ... در آن می‌گنجد. همین‌طور در عبارت پیراهن آبی، پیراهن چیزی است که در جایگاه متحرک قرار می‌گیرد و مکان‌نمای ما هستاری متشکل از حوزه انتزاعی رنگ‌هاست. صفت آبی در این عبارت، رابطه میان پیراهن و حوزه رنگ‌هاست.

۳-۲-۲. مقوله دستوری قید

طبق تعریف سنتی، قید مقوله‌ای است که فعل، صفت، حرف‌افزافه، یا قید دیگری را توصیف می‌کند؛ همه این مقولات در دسته رابطه‌ها، اعم از زمان‌مند و غیرزمان‌مند، قرار می‌گیرند. بنابراین، با توجه به تعریف فوق می‌توان گفت که مقوله قید رابطه‌ای است که متحرک آن یک رابطه و مکان‌نمای آن هستاری متشکل از یک حوزه از ویژگی‌هاست. به این ترتیب در حالت کلی می‌توان قید را به صورت زیر نمابرداری کرد:

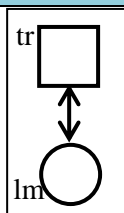
شکل ۱۲- طرحواره مقوله قید در دستور شناختی

برگرفته از لنگر، ۲۰۱۳: ۱۱۶

برای مثال اگر جمله/ او را حتماً می‌بینم را در نظر بگیریم، حتماً قیدی است که یک رابطه زمان‌مند، یعنی فعل می‌بینم را توصیف می‌کند. بنابراین فعل می‌بینم به همراه متحرک و مکان‌نمای خود در جایگاه متحرک قرار می‌گیرد و قید حتماً رابطه میان این فعل و تمامی احتمالات ممکن برای فعل دیدن را نمابرداری می‌کند.

۳-۲-۳. مقوله دستوری حرف‌افزافه

در بازنمایی طرحواره‌ای مقوله حرف‌افزافه، درست برخلاف صفت و قید، آنچه مشخص و در واقع چیز است، مکان‌نماست و متحرک هستاری کران‌گشاده است. بنابراین می‌توان طرحواره زیر را برای مقوله حرف‌افزافه در دستور شناختی معرفی کرد:

شکل ۱۳- طرحواره مقوله حرف اضافه در دستور شناختی

برگرفته از لنگر، ۲۰۱۳: ۱۱۶

برای مثال در گروه‌های حرف‌افزای به مدرسه یا زیر میز، مدرسه و میز هر دو چیزهایی هستند که مکان‌نمای رابطه محسوب می‌شوند. در مثالی مانند *گلدان زیر میز*، متحرک نیز چیز است و در مثالی همچون *رفتن به مدرسه*، متحرک خود یک رابطه را نمابرداری می‌کند.

۴. همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله

پیش از پرداختن به همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله، بررسی نمونه‌هایی از همپایگی گروه‌های دستوری هم‌مقوله خالی از فایده نیست؛ چراکه به درک موضوع مورد بحث و مشخص شدن تفاوت میان این دو حالت کمک می‌کند.

در بیشتر موارد واحدهایی که با یکدیگر همپایه می‌شوند از یک مقوله هستند؛ بدین معنا که دو (یا چند) گروه اسمی، دو (یا چند) گروه صفتی، دو (یا چند) گروه فعلی و ... با یکدیگر همپایه شده و ضمن همجواری ذهنی، رابطه‌ای موازی با سایر اجزاء برقرار می‌کنند. به نمونه‌های زیر توجه کنید:

۵. احزاب مخالف و گروه‌های اجتماعی از حق مساوی در نشر افکار خود برخوردار هستند. (شرق، شماره ۳۷۳۶، ۱۸ خرداد ۹۹)

۶. امریکا هم تلاش می‌کند که روسیه و چین را در حمایت از ایران سست‌تر کند. (اعتماد، شماره ۴۶۶۸، ۲۵ خرداد ۹۹)

۷. امور حاکمیتی و توزیعی می‌توانند از مالیات و نفت هم‌زمان استفاده کنند. (شرق، شماره ۳۷۳۸، ۲۰ خرداد ۹۹)

۸. اساساً چنین برخوردهایی در فرهنگ و مرام و مسلک ایرانیان مذموم و ناشایست است. (اعتماد، شماره ۴۶۶۴، ۲۰ خرداد ۹۹)

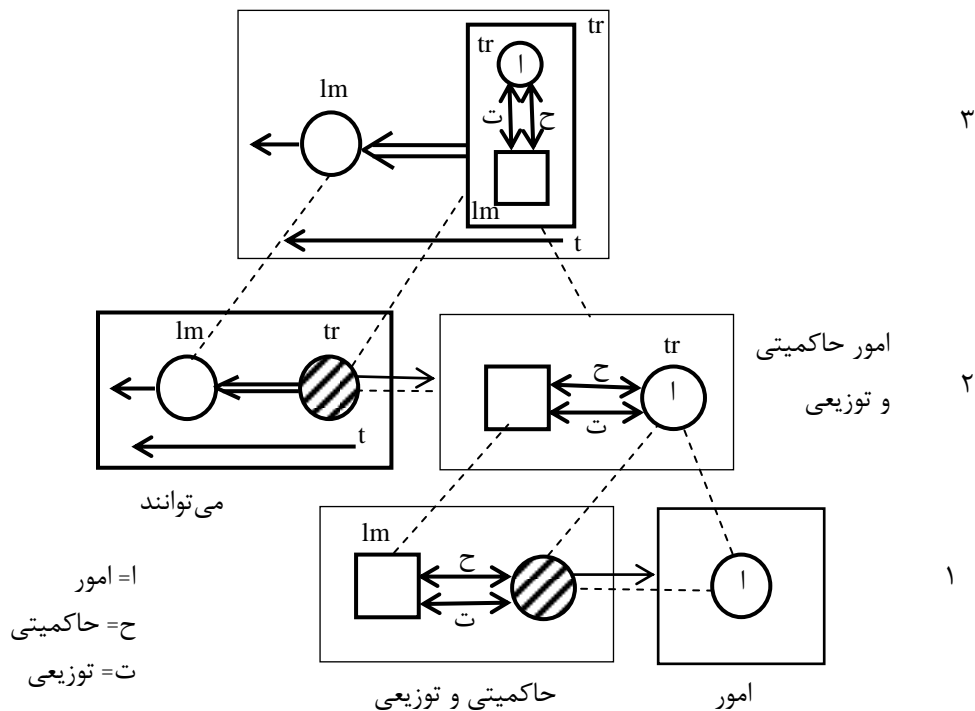
۹. کسی مراجعه کرد و گفت که می‌تواند رأی قطعی و نهایی را دوباره به نفع او به جریان بیندازد و تضمین بدهد که رأی جدید به نفع او صادر خواهد شد. (اعتماد، شماره ۴۶۶۳، ۱۹ خرداد ۹۹)

۱۶۰ همپایگی در گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله از منظر دستور شناختی

۱۰. واشنگتن نمی‌خواهد با اقدام بدون پیش‌زمینه باعث شود که متحدان اروپایی‌اش مستقیماً و بلافاصله در جبهه روسیه و چین قرار بگیرند. (اعتماد، شماره ۴۶۶۸، ۲۵ خرداد ۹۹)
 ۱۱. از آن زمان، مذاکرات پیوسته دو ساله‌ای به خوبی در شهرداری و با حضور ارتش انجام شد. (اعتماد، شماره ۴۶۶۲، ۱۸ خرداد ۹۹)

در نمونه‌های یادشده، در نمونه‌های ۵ و ۶ همپایگی گروه‌های اسمی، در نمونه‌های ۷ و ۸ همپایگی گروه‌های صفتی، در نمونه ۹ همپایگی گروه‌های فعلی، در نمونه ۱۰ همپایگی گروه‌های قیدی، و در نمونه ۱۱ همپایگی گروه‌های حرف‌اضافه‌ای را مشاهده می‌کنیم. از این میان، برای مثال چگونگی بازنمایی همپایگی دو گروه صفتی را در مثال ۷ نشان داده‌ایم:

امور حاکمیتی و توزیعی می‌توانند

شکل ۱۴- نمونه همپایگی گروه‌های صفتی در نقش صفت یک گروه اسمی

در تصویر بالا در سطح ۱ ابتدا گروه عطفی صفتی را مشاهده می‌کنیم که از دو رابطه موازی میان یک چیز و یک هستار، که عبارت است از حوزه‌ای از ویژگی‌ها، شکل گرفته

است. این دو رابطه عبارت‌اند از دو صفتی که به یکدیگر معطوف شده‌اند یعنی حاکمیتی و توزیعی. سپس امور به عنوان ساختار مؤلفه‌ای دیگری با این ساختار مؤلفه‌ای تلفیق می‌شود تا در سطح ۲ ساختار ترکیبی امور حاکمیتی و توزیعی را تشکیل دهند. اکنون در سطح ۲ فعل می‌توانند افزوده می‌شود که متحرک آن به امور حاکمیتی و توزیعی گسترش می‌یابد و در سطح ۳ ساختار ترکیبی امور حاکمیتی و توزیعی می‌توانند را شکل می‌دهند. مکان‌نمای فعل می‌توانند در باقی جمله جای دارد که از محدوده تحلیل ما خارج است.

اما همپایگی گروه‌هایی با مقوله متفاوت، همواره از مسائل چالش‌برانگیز در تحلیل ساخت‌های همپایه بوده است. مثال‌های نقض متعددی نشان می‌دهند که برخلاف تصور و تعریف سنتی، همپایه‌ها لزوماً از یک مقوله نیستند و مقوله مشترک شرط لازم برای همپایگی سازه‌ها نیست. برای مثال هسپلمت (۲۰۰۷) که رویکردی رده‌شناختی دارد، نقش‌های معنایی، و نه مقوله‌های دستوری را شرط امکان همپایگی می‌داند. اما شرط دستور شناختی برای امکان همپایه شدن عبارت‌ها چیست؟ در ادامه به بررسی این موضوع پرداخته‌ایم.

جمله‌های زیر نمونه‌هایی از همپایگی گروه‌هایی با مقوله دستوری متفاوت هستند:

۱۲. صبح روز شنبه هفته آینده در مناطق مرکزی و جنوبی استان به ویژه در شهرستان‌های نیر، سرعین، نمین، اردبیل و خلخال همچنان سرد و زیر صفر خواهد بود.

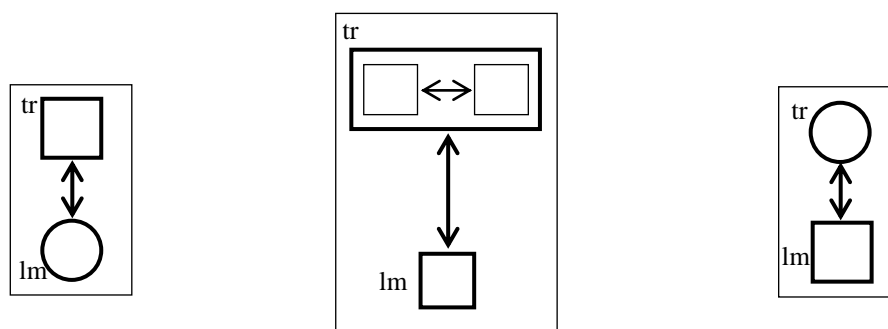
۱۳. خوش به حال محیطبانان که با وجود همه بی‌انصافی‌ها آن‌قدر شرافت یافته‌اند که برای امنیت وحوش و طبیعت، فداکارانه و بی‌چشمداشت ایستاده‌اند.

۱۴. ساخت مجتمع‌های مسکن مهر در محدوده‌ای با ریسک بالا در شهر رودبار و همچنین احداث کاشانه‌ها در حاشیه منجیل، رودبار، لوشان و رستم‌آباد در محدوده‌ای بسیار ناپایدار و با خطرهای گوناگون زمین‌شناختی مثال مهمی از فراموشی زمین‌لرزه ۱۳۶۹ در همان پهنه است. (شرق، شماره ۳۷۳۷، ۱۹ خرداد ۹۹)

۱۵. واقعاً صادقانه و بدون مدهانه باید بگویم ایشان بدون تأمل و بدون هیچ محاسبه طولی و عرضی نقش با گشاده‌رویی تمام بازی در آن شخصیت را پذیرفتند. (اعتماد، شماره ۴۶۶۹، ۲۶ خرداد ۹۹)

اگر به مثال‌های فوق دقت کنیم، درمی‌یابیم که عبارت‌های همپایه یک نقطه اشتراک دارند و آن اینکه همگی در دسته رابطه‌های غیرزمان‌مند قرار می‌گیرند. رابطه‌های غیرزمان‌مند مقوله‌های صفت، قید، و حروف اضافه را شامل می‌شوند. همان‌طور که مشاهده می‌کنیم، در نمونه‌های فوق، تمامی همپایه‌ها در این سه مقوله

می‌گنجند. اما در همپایگی رابطه‌های غیرزمان‌مند محدودیتی نیز وجود دارد. برای یادآوری، طرحواره هر سه مقوله صفت، قید و حرف‌اضافه را در کنار هم، در زیر آورده‌ایم:

الف) طرحواره مقوله صفت   ب) طرحواره مقوله قید   ج) طرحواره مقوله حرف اضافه

شکل ۱۵- بازنمایی طرحواره‌ای رابطه‌های غیرزمان‌مند

همان‌طور که در تصویر مشاهده می‌شود، صفت رابطه‌ای است که متحرک آن چیز و مکان‌نمای آن هستار است. قید رابطه‌ای است که متحرک آن رابطه و مکان‌نمای آن هستار است. و حرف‌اضافه رابطه‌ای است که متحرک آن هستار و مکان‌نمای آن چیز است.

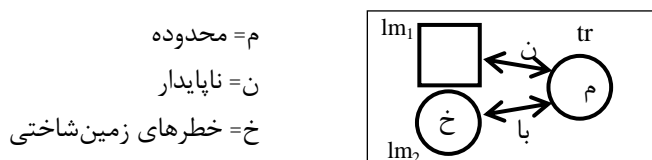
از آنجایی که هستار هم چیزها و هم رابطه‌ها را شامل می‌شود، گروه‌های حرف‌اضافه‌ای بالقوه این امکان را دارند که هم با گروه‌های صفتی و هم با گروه‌های قیدی همپایه شوند و متحرک خود را با آن‌ها به اشتراک بگذارند؛ اما از آنجایی که متحرک مقوله‌های صفت و قید هیچ‌گونه همپوشانی با یکدیگر نداشته و مغایر با یکدیگرند، با وجود اینکه هر دو در دسته رابطه‌های غیرزمان‌مند جای دارند، امکان به اشتراک گذاشتن متحرک خود و تشکیل رابطه موازی و در نتیجه همپایه شدن را ندارند. مشاهده می‌کنیم که در نمونه‌های ۱۲ و ۱۴ صفت و حرف‌اضافه، و در نمونه‌های ۱۳ و ۱۵ قید و حرف‌اضافه با یکدیگر همپایه شده‌اند و در همه نمونه‌ها یکی از همپایه‌ها گروه حرف‌اضافه‌ای است. مثلاً در جمله ۱۴ *محدوده‌ای یک چیز است که هم برای گروه صفتی بسیار ناپایدار و هم برای گروه حرف‌اضافه‌ای با خطرهای زمین‌شناختی متحرک محسوب می‌شود.* اما در جمله ۱۵ *متحرک گروه قیدی صادقانه و گروه حرف‌اضافه‌ای بدون مداهنه، فعل بگویم است که یک رابطه محسوب می‌شود.*

پژوهش‌های زبانی سال ۱۳، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۱- شماره پیاپی ۱۶۲/۲۴

تصاویری که در ادامه همپایگی گروه حرف‌افزای را با گروه‌های صفتی و گروه‌های قیدی نشان می‌دهند، توضیحات فوق را اندکی روشن‌تر می‌کنند. در جمله ۱۴ صفت *ناپایدار* و گروه حرف‌افزای با خطرهای زمین‌شناختی با یکدیگر همپایه شده‌اند. بازنمایی این گروه عطفی به صورت زیر است:

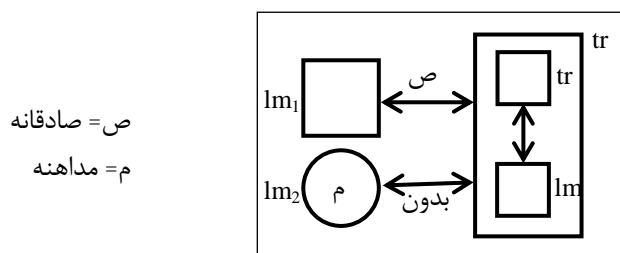
محدوده‌ای ناپایدار و با خطرهای زمین‌شناختی

شکل ۱۶- نمونه‌ای از همپایگی گروه صفتی و گروه حرف‌افزای

در تصویر بالا ابتدا صفت *ناپایدار* به صورت رابطه‌ای میان یک چیز به عنوان متحرک، و یک هستار که حوزه‌ای از ویژگی‌هاست به عنوان مکان‌نمای اول، مشاهده می‌شود. سپس در گروه حرف‌افزای، حرف‌افزای با رابطه دیگری میان همان چیز به عنوان متحرک و یک چیز دیگر به عنوان مکان‌نمای دوم، که عبارت است از خطرهای زمین‌شناختی، برقرار می‌کند. بنابراین در گروه عطفی فوق با دو رابطه موازی سروکار داریم که مکان‌نمای یکی از آن‌ها هستار و مکان‌نمای دیگری چیز است. اما هر دو رابطه داری متحرک مشترک هستند که در جمله مورد نظر ما محدوده و یک چیز است. همین اتفاق می‌تواند با متحرکی که رابطه باشد، تکرار شود. در این صورت همپایگی گروه قیدی و گروه حرف‌افزای را شاهد هستیم. در جمله ۱۵ گروه قیدی *صادقانه* و گروه حرف‌افزای *بدون مد/هنه* با یکدیگر همپایه شده‌اند و بازنمایی گروه عطفی حاصل از آن‌ها به صورت زیر است:

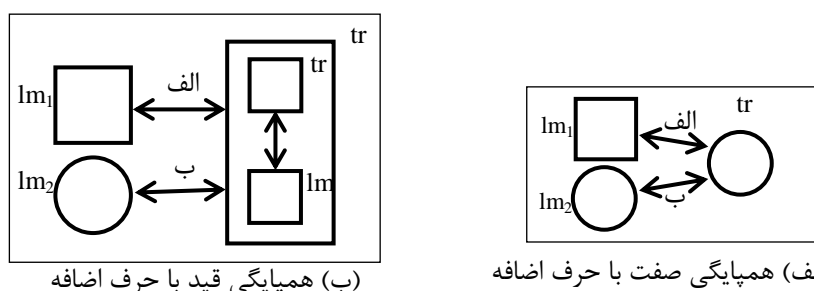
صادقانه و بدون مداهنه

شکل ۱۷- نمونه‌ای از همپایگی گروه قیدی و گروه حرف‌افزای

در تصویر ۱۷ ابتدا گروه قیدی *صادقانه* را می‌بینیم که رابطه‌ای است میان یک متحرک رابطه‌ای و مکان‌نمای اول که به صورت هستار بوده و عبارت است از مجموعه‌ای از ویژگی‌ها. سپس گروه حرف‌افزای، میان همان متحرک و مکان‌نمای دوم که یک چیز و در اینجا گروه اسمی *مد/هنه* است، رابطه‌ای موازی برقرار می‌کند که حرف‌افزای بدون را نماینداری می‌کند. متحرک هر دوی این رابطه‌های همپایه یک رابطه است که در جمله مد نظر ما فعل باید بگوییم در جای آن قرار می‌گیرد.

این گروه‌های عطفی مختلط، می‌توانند در سطح بالاتر بسته به نقش‌های متنوعی که ممکن است در جمله داشته باشند، در جایگاه‌های متفاوتی قرار گرفته و جمله‌هایی با بازنمایی متنوع تشکیل دهند. طرحواره‌های زیر همپایگی گروه صفتی یا قیدی الف را با گروه حرف‌افزای ب، در حالت کلی و خارج از جمله‌ای خاص نشان می‌دهند:

شکل ۱۸- طرحواره همپایگی گروه‌های مختلط

طرحواره (الف) همپایگی گروه صفتی و گروه حرف‌افزای و طرحواره (ب) همپایگی گروه قیدی و گروه حرف‌افزای را نشان می‌دهد. این گروه عطفی می‌تواند بسته به نقش خود در جمله، در جایگاه‌های متنوعی قرار گرفته و جمله‌هایی با بازنمایی‌های طرحواره‌ای متنوع تشکیل دهد.

۵. نتیجه

در این پژوهش به ارائه تحلیل جدیدی از همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله پرداختیم. برای این منظور پس از اشاره مختصری به مبانی نظریه دستور شناختی و تعریف ساخت‌های همپایه به صورت یک واحد نمادین، تعریف معنا بنیاد مقوله‌های دستوری را از

دیدگاه دستور شناختی تشریح کرده، و بازنمایی طرحواره‌ای هر یک از مقوله‌ها را معرفی کردیم. همان‌طور که گفته شد در دستور شناختی هستارها در دو دسته چیزها و رابطه‌ها جای می‌گیرند و رابطه‌ها خود رابطه‌های زمان‌مند (فرایندها) و رابطه‌های غیرزمان‌مند (غیرفرایندها) را شامل می‌شوند. بررسی‌های انجام‌شده بر داده‌های پژوهش نشان داد که در تمامی موارد همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله، گروه‌های همپایه به لحاظ طرحواره مقوله دستوری با یکدیگر مشابه بوده و همگی در زمره رابطه‌های غیرزمان‌مند (غیرفرایندها) قرار می‌گیرند. رابطه‌های غیرزمان‌مند صفت، قید و حرف اضافه را شامل می‌شوند. اما از آنجایی که از شروط همپایگی، ایجاد ارتباطی موازی و هم‌مرتبه با سایر اجزای جمله است، نیاز است که گروه‌های همپایه بتوانند متحرک خود را نیز با یکدیگر به اشتراک بگذارند و برای این منظور متحرک هر دوی آن‌ها باید به لحاظ ماهیت هستاری یا در گروه چیزها و یا در گروه رابطه‌ها قرار گیرد. از آنجایی که متحرک در مقوله صفت چیز است و در مقوله قید رابطه، امکان همپایگی این دو مقوله با یکدیگر وجود ندارد. اما از آنجایی که متحرک حرف اضافه هستار است، و بنابراین هم چیزها و هم رابطه‌ها را شامل می‌شود، مقوله حرف‌اضافه می‌تواند هم با مقوله صفت و هم با مقوله قید همپایه شود. پس از تشریح نمونه‌ای از هر یک از دو حالت یادشده در شکل‌های ۱۶ و ۱۷، در نهایت طرحواره‌های شکل ۱۸ را برای همپایگی گروه‌های دستوری ناهم‌مقوله در زبان فارسی ارائه کردیم. بدین ترتیب دستور شناختی به کمک تعاریف معنا بنیاد خود از مقوله‌های دستوری، همپایگی گروه‌های ناهم‌مقوله را در زبان فارسی تبیین می‌کند.

منابع

- انوری، حسن، و حسن احمدی گیوی (۱۳۹۰). دستور زبان فارسی ۲، تهران، فاطمی.
- بهرامی خورشید، سحر (۱۳۹۸). دستور شناختی: مبانی نظری و کاربردی آن در زبان فارسی. تهران، سمت.
- راسخ مهند، محمد (۱۳۹۰). «تبیین نقشی از حذف به قرینه در جملات همپایه زبان فارسی»، *مجله زبان-شناسی و گویش‌های خراسان*، ۳۵-۴۵.
- شعبانی، منصور (۱۳۹۲). «ارتقای گره راست در زبان فارسی»، *ادب پژوهی*، ۱۴۹-۱۷۰.
- شعبانی، منصور، عالیه کامبوزیا، فردوس آفاگلزاده، و ارسلان گلغام (۱۳۸۹). «ساخت همپایگی با نگاهی به زبان فارسی»، *ادب پژوهی*، ۱۳۱-۱۵۶.
- قادری نجف‌آبادی، سلیمان (۱۳۹۵). «همپایگی طبیعی و تصادفی در زبان فارسی از دیدگاه رده‌شناسی زبان»، *پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی*، ۱۹-۳۳.
- قریب، عبدالعظیم، و دیگران (۱۳۶۶). دستور زبان فارسی پنج استاد، تهران، اشرفی.
- مشکوٰه‌الدینی، مهدی (۱۳۷۰). دستور زبان فارسی بر پایه نظریه گشتاری، مشهد، دانشگاه فردوسی مشهد.
- ناتل خانلری، پرویز (۱۳۵۲). دستور زبان فارسی، تهران، بنیاد فرهنگ ایران.
- نغزگوی کهن، مهرداد و جلال احمدخانی (۱۳۹۴). «همپایگی عطفی در زبان فارسی»، *پژوهش‌های زبان-شناسی تطبیقی*، ۱۹۷-۲۱۷.

وحید، انیس (۱۳۹۸). تحلیل ساخت‌های حذفی همپایه در زبان فارسی در چارچوب دستور موازی، رسالهٔ دکتری زبان‌شناسی همگانی، دانشکدهٔ ادبیات، دانشگاه الزهرا.

Anvari, H., & Ahmadi-Givi, H. 2011. *Persian Grammar 2*. Tehran: Fatemi. [in Persian].

Azar, B. 2002. *Understanding and using English grammar*. New York: Pearson Education.

Bahrami-Khorshid, S. 2020. *Cognitive Grammar: Theoretical Foundations, and Application in Persian*. Tehran: Samt. [in Persian].

Eastwood, J. 2002. *Oxford guide to English grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Evans, V., & Green, M. 2006. *Cognitive linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Ghaderi, S. 2016). Natural and Accidental Coordination in Persian. *Comparative Linguistic Research*, 19-33. [in Persian].

Gharib, A. 1987. *Panj Ostad Persian Grammar*. Tehran: Ashrafi. [in Persian]

Hartmann, K. 2000. *Right node raising and gapping: interface conditions on prosodic deletion*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Co.

Haspelmath, M. 2007. Coordination. In T. Shopen, *Language Typology and Syntactic Description: Volume 2, Complex Constructions* (pp. 1-51). New York: Cambridge University Press.

Langacker, R. W. 1986. Settings, Participants, and Grammatical Relations. *Proceedings of the Annual Meeting of the Pacific Linguistic Conference*, 2, 1-31.

_____. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites*, Vol. 1, CA: Stanford University Press.

_____. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar: Descriptive Application*, Vol. 2, CA: Stanford University Press.

_____. 1999. *Grammar and Conceptualization*. Berlin: Mouton de Gruyter.

_____. 2002. *Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar*. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

_____. 2004. Grammar as Image: The Case of Voice. In B. Lewandowska-Tomaszczyk, & A. Kwiatkowska, *Imagery in Language: Festschrift in Honour of Professor Ronald W. Langacker (Lodz Studies in Language)* (pp. 63-114). Frankfurt am Main: Peter Lang.

_____. 2005. Construction Grammars: Cognitive, Radical, and Less So. In F. J. Ruiz de Mendoza Ibáñez, & M. Sandra Peña Cervel, *Cognitive Linguistics: Internal Dynamics and Interdisciplinary Interaction (Cognitive Linguistics Research*, 32) (pp. 101-159). Berlin: Mouton de Gruyter.

_____. 2008. *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.

_____. 2009. The Conceptual Basis of Coordination. In R. W. Langacker, *Investigations in cognitive grammar*, pp. 341-374. Berlin / New York: Mouton de Gruyter.

_____. 2012. Elliptic coordination. *Cognitive Linguistics*, 555-599.

_____. 2013. *Essentials of Cognitive Grammar*. New York: Oxford University Press.

Meshkat Al-Dini, M. 1987. *An Introduction to Persian Transformational Syntax*. Mashhad: Ferdowsi University Press. [in Persian].

- Naghzguy-Kohan, M., & Ahmadvhani, J. 2015. Conjunctive Coordination in Persian. *Comparative Linguistic Research*, 197-217. [in Persian]
- Natel-Khanlari, P. 1973. *Persian Grammar*. Tehran: Bonyad Farhang Iran. [in Persian].
- Quirk, R., Greenbaum, S., Leech, G., & Svartvik, J. 1985. *A comprehensive grammar of the English language*. New York: Longman.
- Rasekh-Mahand, M. 2011. A Functional Account of Ellipsis in Persian Coordinate Sentences. *Journal of Linguistics & Khorasan Dialects*, 35-45. [in Persian].
- Sha'bani, M., Kord Za'feranloo Kambozia, A., Agha Gholzadeh, F., & Golfam, A. 2010. Coordination and its Determination in Persian. *Zaban Pazhuhi*, 131-156.[in Persian].
- Sha'bani, M. 2013. Right Node Raising in Persian. *Adab Pazhouhi*, 149-170. [in Persian].
- Swan, M. 1996. *Practical English usage*. Oxford: Oxford university press.
- Vahid, A. 2019. *The Analysis of Coordination Ellipsis in Persian In the Framework of the Parallel Architecture of Grammar*. Phd Dissertation in General Linguistics: Alzahra University, Faculty of literature. [in Persian]
- Zhang, N. n. 2009. *Coordination in Syntax*. New York: Cambridge University Press.